

Сьогодні моє найголовніше завдання як джерелознавця – опублікувати якнайточніші тексти творів Тараса Шевченка. Майже щороку готую до друку «Кобзар» і щоразу кожне слово, кожну літеру звіряю з оригіналом. Тому не соромлюся повторювати: нові й нові видання – це крок уперед. Сподіваюся, до славетної дати нарешті будуть підготовлені й опубліковані його найточніші тексти. А ось держава має надрукувати «Кобзар» – недорогий, не зі шкіряною палітуркою, не «бронзовий», а, сказати б, «сімейний», тобто такий, який можна було б роздати безкоштовно для кожної родини. Здавна мрію випустити масовим накладом кишеньковий «Кобзар» на вишуканому тонкому папері з кількома десятками репродукцій малярських творів та автопортретами, а також своєрідний альбом репродукцій біблійних сюжетів, церковної архітектури – всього, що намалював Тарас Григорович.

Я не шукаю сенсацій. Наприклад, нещодавно виявлено репродукцію однієї акварелі. Навколо неї стільки

було суперечок! Навіть авторитетні дослідники доводили, що це не твір Шевченка, бо, мовляв, там вертикальне зображення. На основі документів, відомих мені, схильний вважати, що все-таки маємо оригінальну акварель Тараса Шевченка, яка, сподіваюся, побачить світ у 12-томнику його творів.

Коли ж 1983 року в одному з московських архівів пощастило поотримати в руках оригінали таких шедеврів, як «Подражаніє Іезекиїлю. Глава 19», «Осія. Глава 14» і «Якби-то ти, Богдане п'яний!», збагнув: Шевченко ще не весь відомий. Точніше, невідомого так багато, що вистачить на довгі роки дослідницької праці, адже навіть про кожен автограф генія (створення, побутування, зберігання, публікації тощо) можна написати якщо не монографію, то наукову статтю.

Шевчеви Тараса Шевченка європейськими мовами лунали з дитячих вуст під затишним дахом столичної Публічної бібліотеки №160. Вірші українського генія захоплено слухала й директор Централізованої бібліотечної системи Дарницького району Києва Оксана Головата, яка наголосила: у світі мов багато, а Тарас Шевченко – один.

А які «детективні історії» траплялися з деякими творами Тараса Григоровича! Отож я хотів би видати багатотомну «Бібліотеку шевченкознавця», де були б подані дослідження про поета, починаючи від Василя Маслова й Михайла Чалого (його книжка «Життя і твори Тараса Шевченка» щойно з'явилася друком) і аж до праць сучасних молодих учених.

64

Володимир СУПРУНЕНКО

«Помним Тарас»

...Пустеля дихала спекою, і навіть близьке море не тишило. Пахло старою сухою глиною, полином і сіллю. Однак, коли я прочитав цей поспіхом видряпаний на напівзруйнованій фортечній стіні напис, довкола начебто навіть посвіжішало, стало якось затишніше і по-домашньому спокійніше.

За Азовом і Чорним морем – Кавказ, Грузія, Вірменія, Азербайджан, за Каспієм – Казахстан, Узбекистан, Таджикистан, Киргизія. Для мого слов'янського предка далекі країни, чудові «беларапські» землі, заморські дива, незбагненна різномовна азіатчина. І нині багато в чому для нас Закавказзя й Схід – велич гір, що лякає, і німота пустель, інші палітра побуту та соціальна орбіта, узагалі – інший вимір. І моє двомісячне ширяння над усіма цими строкатими землями й країнами. Як про все це розповісти?

Які слова знайти, щоб точно передати побачене, почуте і відчуте під час тривалої подорожі?

«Думи мої, думи...» Звісно, не лише мої, а й тих, кого зустрів дорогою, і тих, хто колись побував тут із своєї або чужої волі. Рішення «підправити» середньоазійський маршрут і відвідати Форт-Шевченко прийшло на набережній Актау, куди я потрапив на поромі з азербайджанського берега. Казахський Актау – це колишнє напівзакрите місто Шевченко. Пам'ятник поетові на приморському бульварі вважається одним із найкращих у світі. Від бронзового суворого роздумливого Тараса на каспійському березі й вирушив до місця його заслання.

...Ранком устаю, споліскую обличчя в арику і вітаюся з висхідним світлом, що прокинулося разом із мною. Ранковою прохолодою, але без хо-

4 тисячі кілометрів на велосипеді і 2 тисячі автостопом проїхав запорізький мандрівник і письменник Володимир Супруненко гірськими й пустельними шляхами Закавказзя та Середньої Азії. Й одне з найяскравіших і пам'ятних вражень цього унікального маршруту – відвідування Форту-Шевченко на Мангишлаці, де відбував заслання великий Кобзар.

лодку накручую кілометри долинами й узгір'ями, степами й кам'янистими пустищами, і сонце голубить мене. Трохи пізніше прокидаються люди й зусбіч сиплються озвучені привітання й напуття. «Салам алейкум» або коротше просто «салам» – це традиційно східне побажання миру (наше «добрий день») я повторюю десятки разів на добу. І старий, і малий здороваються зі мною, злегка кланяючись та притискаючи руку до грудей. Це означає, що почуття зустрічних до мене йдуть із глибини душі. Опинившись на східному березі Каспію у Форті-Шевченко, де кілька років провів у засланні мій іменитий земляк, і ознайомившись з усім, що його оточувало, я раптом зрозумів, що саме цих почуттів бракувало йому і, можливо, саме їх він знайшов тут, на чужині. Жителі Форту іменують себе «шевченківцями», ототожнюючи

і з географічною назвою, і з великим Кобзарем. Шлях до його музею тут знають навіть малі діти. Власне, це навіть не музей, а цілий меморіальний комплекс. Його директор Суїн Нурсула провела для мене маленьку екскурсію спочатку безпосередньо музеєм, потім парком. У пам'ять лягало все, що було пов'язане з опалою поета. Основна частина експозиції музею – це матеріали, що розповідають про життя й творчість Т. Г. Шевченка в 1850–1857 роках, коли після арешту в Оренбурзі поета відправили до Новопетровського укріплення. Тут він був зарахований солдатом 4-ї роти 1-го батальйону. На стелажах і стендах представлені копії багатьох документів, що стосуються солдатської служби поета в Новопетровському укріпленні: вартові відомості, рапорти, накази. Є тут і розпорядження коменданта Іраклія Ускова, що звільнив «солдата Шевченка» від муштри, перевівши його до своєї літньої резиденції нібито для господарської роботи. Імена великих людей згодом обростають легендами. За місцевими переказами, саме завдяки Шевченку гарнізонний город було перетворено на парк. Він навіть посадив тут свою вербу, що виросла з гілочки, яку поет захопив із Гур'єва. Більш як сто років форт-шевченківці берегли священне дерево, котре в народі називали «Тарасовою вербою», як найдорожчу реліквію. Одна з паркових доріжок привела нас до сонячної галявинки, на якій стояв дерев'яний зруб під двохилим дахом. За переказом, саме на цьому місці Тарас і його однополчани на семиметровій глибині дісталися до прісної води. Нині тут «меморіальний» криничний зруб, на якому прикріплено табличку «Колодязь Шевченка». Неподалік від нього в саду я помітив гіпсове погруддя поета. Як мені пояснила моя проводирка, його встановлено 1881 року з ініціативи коменданта Новопетровського укріплення. До виготовлення пам'ятника (першого, між іншим, у світі) комендант залучив місцевого майстра Каражсула. Свого часу він привіз на верблюді до парку з далекого урочища кам'яну брилу, із якої витесав стилик для поета. 1927 року в парку з'явився ще один пам'ятник Кобзареві – в солдатській довгій шинелі і плоскій шапці Шевченко на низькому

постаменті має втомлений і сумний вигляд. Поруч із пам'ятником – землянка. «Усе моє багатство на Мангишлаці – це ліжко без спинки, стіл і табурет», – писав Шевченко. Для нього це справді було «багатством», завдяки якому в підземній прохолодній тиші він робив записи в «захальній» книжечці, малював, віддавався думам. Крутими східцями я спустився вниз. Тут іще прохолодніше, ніж у парку. І дуже-дуже тихо. Стіл, кушетка, табурет – от і всі меблі на чотирьох квадратних метрах. Я відчув, як час уповільнив свій біг, зупинився і поплив назад.

Меморіальний комплекс у Форті-Шевченко – це начебто «офіційно»-музейний Кобзар. А є ще кам'янистий кряж Курганташ і мис, що видається в Каспій, – Тупкараган, на якому й розташоване селище, і старі цвинтарі, схожі на міста, і святі урочища, і далекі курні сопки, і низки верблюдів, і старики, що відпочивають у тіні дувалів, – усе це теж Шевченко. Доля (вважатимемо такою його заслання) не дарма закинула поета до цього дикого краю. Я не знаю, як повівся б Пушкін, опинившись у засланні не у квітучому Криму або Молдавії, а в цій випаленій сонцем пустелі. Шевченко став пильно придивлятися до навколишньої природи, людей. Так уже влаштована творча людина: хоч би в яких умовах вона опинилася, хоч би як доля розпорядилася її життям, оточення стає частиною її творчості. 1851 року Шевченко був учасником Каратауського походу з розвідки покладів кам'яного вугілля на півострові. Він створив художню, графічну серію творів про Каратау, що складається, за приблизними підрахунками, з 18 завершених робіт і близько 60 ескізів, замальовок, начерків, що відтворила пейзажі, будівлі, пам'ятники й інші визначні пам'ятки, а також побут, етнографію мешканців тутешніх місць, табір експедиції й інші враження художника. До речі, участь Шевченка в російських експедиціях на Мангишлаці, спілкування з російською інтелігенцією, повісті й записи в щоденнику російською мовою дуже органічно (з високим духовним підтекстом!) зробили поета надбанням російської культурної спадщини. Отже, Росія теж вправі пишатися «українським» Тарасом.

Залишки Новопетровського укріплення, куди було заслано поета, розташовані на пагорбі, що здіймається над містечком. Перед тим, як залишити Форт-Шевченко, я побував у старій фортеці. Побродивши серед її руїн, наштотхнувся на цей напис. Хто залишив його – невідомо. Ні дати, ні підпису. Лише два слова: «Помним Тарас» (Російською. Без коми). Пам'ятають пустеля, море, пам'ятає каміння, а отже, пам'ятатимуть і люди...

Фото автора.